

XIX. YÜZYILIN İLK YARISINDA PASINLER VE KÖYLERİNİN DEMOGRAFİK VE İSKÂN YAPISI*

The Demographic Structure of Pasinler and its Villages in the First Half of 19th Century

Dr. Ümit KILIÇ**

ÖZ

Tarihi İpek Yolu üzerinde yer alan Pasinler Kazası, aynı zamanda bölgenin stratejik noktalarından birisidir. XIX. Yüzyılın ilk yarısında Pasinler, kendi ismiyle anılan ovanın üzerinde bulunan yerleşmelerin tamamından oluşmaktadır. Bu çalışma, Pasinler Kazası merkez ve taşrasının XIX. Yüzyılın ikinci çeyreğindeki, nüfus ve iskân yapısını ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Anahtar Sözcükler: Pasinler, Nüfus Yapısı, 1835.

ABSTRACT

Pasinler, which is located on the Silk Road, is at the same time one of the strategic points of its region. In the first half of the 19th century, Pasinler was made up of all the places of settlement on the plain which is called with its own name. This study aims to explore the population and settlement structure of central Pasinler and the rural parts surrounding it in the second quarter of the 19th century.

Keywords: Pasinler, Demographic Structure, 1835.

1. Giriş

1.1. Konu ve Kaynak

Erken dönem Osmanlı nüfus yoklama sayımları, toplam nüfusun tespiti için değil reaya vergi koymak için ekilebilir toprak alanlarının hesaplanması amacıyla yapılmıştır. XV-XVI. yüzyılda düzenlenen geleneksel Osmanlı tahrirleri, yetişkin erkekleri özellikle vergi ödemekle yükümlü hane reislerini, bekârları ve diğer mükellefleri muhatap almaktaydı. Temelde vergi ve asker toplamak gibi pratik gayeler amacıyla yapılan bu tahrirler, demografik çalışmalar açısından en önemli kaynak olma özelliklerini korumaktadırlar.¹

XIX. yüzyılın getirdiği yeni koşullar, yeni bir kayıt anlayışını gerekli kılmıştır. XIX. yy nüfus sayımlarının en karakteristik yanı öncekiler gibi toprak yazımı amacı ile değil

* Bu Makale 2008/88. no'lu Atatürk Üniversitesi BAP. Kapsam ve Desteğinde Hazırlanmıştır.

** Ümit Kılıç. Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü. Erzurum.

¹ Ö.Lütfi Barkan; "Türkiye'de İmparatorluk Devirlerinin Büyük Nüfus ve Arazi Tahrirleri ve Hakana Mahsus İstatistik Defterleri", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 1941, 11/1, 26. Enver Ziya Karal; *Osmanlı İmparatorluğu'nda İlk Nüfus Sayımı*, T.C. Devlet İstatistik Enstitüsü Yay. Ankara. 1997. s.6.

doğrudan nüfus tespitine yönelik olmasıdır.² Yine de modern anlamda ilk kez 1831 yılında yapılmaya başlanan nüfus sayımı, Osmanlı idaresi açısından başlı başına bir amaç değildir. Osmanlı yönetiminin asıl amacı, Gayrimüslimlere şahsi vergi uygulaması getirmek ve daha önce işaret edildiği gibi yetişkin Müslüman erkekleri orduya almak için nicel bir temel oluşturmaktır. Önceleri, topluluk liderlerinin verdiği bilgiler esas alınırken, artık erkek nüfus doğrudan sayılmaktadır. Ancak devlet, o dönemde kadınlar, yetimler, ergenlik çağına gelmemiş zimmiler, akli veya fiziksel özürlüler, askeri zümreye dâhil olanlar, yüksek düzey devlet görevlileri gibi kişisel vergi vermekle ya da askerlik hizmetiyle yükümlü olmayan kişilerle ilgilenmemiş ve onları kayıt altına almamıştır.³

Bu çalışmanın konusu olan XIX. yüzyılın ilk yarısında Pasinler ve köylerinin nüfus yapısı incelenirken, İstanbul Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde Maliye Ceride Odası (ML. CRD) katalogunda kayıtlı 2059 numaralı icmâl nüfus defteri esas alınmıştır.⁴ 1835 yılında düzenlenen defterde, Pasin ile birlikte, Tercan, İspir ve Erzincan Kazalarının nüfus yoklama bilgileri de bulunmaktadır. Pasin merkez ve köylerinin yazım işlemi Abdurrahman Efendi tarafından gerçekleştirilmiştir.⁵ Sayım faaliyetlerinde her yazım memuru birden fazla kazaya atanmış ve nüfusu sınıflandırmada hem geleneksel hem de farklı yöntemlerden yararlanmışlardır. Geleneksel Osmanlı nüfus kayıt sistemi içerisinde nüfusu Müslim ve Gayrimüslim olarak sınıflandırmışlardır. Müslümanlar ayrıca kendi aralarında "*matlûba muvâfik ve matlûba gayr-i muvâfik*" (askerlik hizmeti bakımından amaca uygun ve amaca uygun olmayan) olarak belirlenmiştir. Hıristiyanlar gibi Müslümanların da bir bölümünü yaşa göre "1-12" ya da "1-14"; "12-40"; 40 ve üstü diye sınıflandırmışlardır; bazı kayıtlar da bunun yerine "*genç*" ve "*yaşlı*" şeklinde ayırmakla yetinilmiş; ayrıca *tüvânâ* (çalışabilen, vergi mükellefi), *sıbyan* (çocuklar) ve *amelmande* (çalışamaz, muhtaç, yaşlı ya da sakat, dolayısıyla vergiden muaf) başlıkları ile tasnif yapıldığı da görülmektedir.⁶

Pasinler Kazası'nda yapılan nüfus yoklaması, askerî amaçlı olup, sadece erkek nüfusun tespitini amaçlamıştır. Kaza genelinde mevcut erkek nüfus, Müslim ve Gayrimüslim ahali olarak iki grupta ele alınmıştır. Askeri sınıf bu sayıma tabi tutulmamıştır. Müslim nüfus yaş durumlarına göre değerlendirilmiş, çocuklar *sabî*,

² Cevdet Küçük; Tanzimat Dönemi Erzurum'un Nüfus Durumu" *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi*. (1976-77) İstanbul 1977, sayı 7-8. S.155.

³ H.Kemal Karpat; *Osmanlı Nüfusu (1830-1914) Demografik ve Sosyal Özellikleri*, İstanbul.2003,s.46-47.

⁴ Üzerinde tahrir tarihi yazılı olmayıp "*cüz-i sâni*" olarak kaydedilmiş olan ve Pasinler'den başka Erzurum Eyaleti'ne bağlı Tercan, Erzincan ve İspir Kazalarının bulunduğu defter, Başbakanlık Osmanlı Arşivi *D.CRD.(Bâb-ı Defterî Ceride Odası) 40465* numarada kayıtlı olan ve üzerinde Hicri1251/Miladi 1835 tarihi bulunan başka bir defterin devamıdır. Bu defterde de Erzurum Eyaleti'nin Erzurum Sancağı, Kiği, Bayburt, Tortum ve Malazgird gibi kazaların nüfus yoklamaları bulunmakta ve defterin başında "*cüz-i evvel*" ibaresi yer almaktadır. Ayrıntılı bilgi için bk. Yunus Özger, "XIX. Yüzyılın İlk Yarısında İspir ve Köylerinin Nüfusu", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, yıl. 14, sayı.34, Erzurum 2007, s.275-295.

⁵ BOA. ML. CRD. nr. 2059.

⁶ Ayrıca Bk. E.Ziya Karal; *Osmanlı İmparatorluğu'nda İlk Nüfus Sayımı*. Ankara.1997, s.19.

gençler *tüvânâ*, ve yaşlılar ise *müsimm* ifadeleriyle kaydedilmiştir.⁷ Bilindiği gibi Gayrimüslim servetlerine göre sınıflandırılıyordu. Üç ana cizye sınıfı: a'lâ (iyi), evsât (orta), ednâ (düşük), bir kısım amelmânde (çalışamaz-muhtaç, yaşlı ya da sakat, vergiden muaf) ve çocuklar sayılmıyordu. Bu üç ana cizye sınıfı, Osmanlı Devleti'nin neredeyse başlangıcından beri korunmuştur. 1831 yılında bu üç servet kategorisine karşılık gelen vergi oranları 48, 24 ve 12 kuruştur. Ancak, kısa bir sürede bu oranlar, yeni kurulan modern orduya ek gelir sağlamak için arttırılmıştır. II. Mahmud zamanında 1834'de çıkarılan irade doğrultusunda, cizyenin toplanması bir nizama bağlanmış ve oranı da yeniden düzenlenmiştir. Buna göre, bir dirhem gümüşe karşılık bir kuruş hesabıyla a'lâsı için 48, evsâtı için 24 ve ednâsı için ise 12 kuruş olan cizye, sikke üzerine yapılan bir hesap sonucu a'lâsı için 60, evsâtı için 30 ve ednâsı için 15 kuruş olarak tespit edilmiştir.⁸ Pasin Kazası'nda, Gayrimüslim ahalî bu alışılmış uygulamayla, servetlerine göre sınıflandırılmışlardır. İktisadî durumu iyi olanlar a'lâ, orta seviyede olanlar evsât ve düşük seviyede olanlar ednâ şeklinde gruplandırılmıştır. Bunun yanı sıra Gayrimüslim ahalîden cizye vergisi veremeyecek olanlar ise amelmânde şeklinde belirtilmiştir.

1.2. Pasinler Kazası'nın Coğrafi Konumu ve Tarihçesi

Pasinler Kazası, kuzeyden Tortum ve Narman, doğudan Karayazı ve Tekman ile batıdan Erzurum Merkez ilçe topraklarıyla sınırlı olup, kuzey ve güneyden çevrelenmiş yüksek bir yaylada bulunmaktadır. Kaza merkezi, Erzurum-Tebriz ticaret yolunun üzerinde yer almış olması nedeniyle tarih boyunca önemini koruyan bir yerleşim merkezidir.⁹

Pasinler ve çevresindeki yerleşimlerin tarihi, Paeolitik Çağ'a kadar uzanır ve Anadolu'nun en eski yerleşim bölgelerinden birisidir.¹⁰ Pasin adının, M.Ö. 140 yıllarında Baktırya'ya kuzeydoğu ile doğudan gelen ve yerleşen kavimlerden *Pasiono*lerden geldiği kabul edilmektedir.¹¹ Ksenophon tarihine göre Phasian yani Pasin, Aras (Phasis) Irmağı boyunca uzanan düzlüklerdir ve adını *Pasionoi* (Phasian) lerden almıştır.¹² Bölgede MÖ. VII. yüzyılda Kimmerler ve İskitler, VIII. ve IV. yy'da Medler ve Persler,¹³ Partlar ve M.S.

⁷ İncelenen defterdeki *sabî*, *tüvânâ* ve *müsimm* 'in yaş aralıklarının belirlenmesinde 1831 yılına ait nüfus yoklama defterlerinde ki yaş aralıkları esas alınmıştır. Karpaz, *Osmanlı Nüfusu*, s.58.

⁸ Cevdet Küçük; "Tanzimat Dönemi Erzurum'un Nüfus Durumu", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi (İstanbul 1976-1977)*, 7-8, s.202.

⁹ Çiğdem Ünal; *Pasinler İlçesinin Coğrafi Etüdü*, (Basılmamış Doktora Tezi), Erzurum 1994, s.1.

¹⁰ Yasin Topaloğlu; "Eskiçağ'da Pasin Ovası", *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Kars 2009, s.245-266.

¹¹M.Fahreddin Kırzioğlu; "Selçuklu Fetihlerinden (1064-1071) Önce Doğu Anadolu Türk Boy ve Oymaklarından Kalma Dağ ve Su Adları", *Türk Yer Adları Sempozyumu Bildirileri, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Millî Folklor Araştırma Dairesi yay. No:60, Seminer, Kongre Bildirileri Dizisi:17*, Ankara1984. s.94.

¹² Ksenophon; *Onbinlerin Dönüşü/Anabasis*, çev. Tanju Gökçöl. İstanbul 1984 s.132.

¹³ Rene Grousset; *Histoire de l'Arménie des Orginies a 1071*, Paris 1947. s.65 vd.

1.yüzyıldan itibaren de Roma hâkimiyeti görülmektedir.¹⁴ Pasinler ve civarı, IV. ve VIII. yy arasında Bizanslılar ile Sasaniler arasında, müteakiben X. yüzyıla kadar da Müslüman Araplar ile Bizanslılar arasındaki siyasi ve askeri mücadelelere sahne olmuştur. XI. yüzyılda ise Türk akınları başlamıştır. Bu süreçte Pasinler, Türk ilerleyişinin mihenk taşı olan ve Bizans'la 1049'da yapılan Pasinler savaşına ev sahipliği yapmıştır. Devam eden süreçte Saltuklular 1202 ve Selçuklular 1230'a kadar bölgede hâkimiyetlerini sürdürmüşlerdir. XIII. yüzyılda Kayıların Anadolu'nun batısına yaptıkları göçte bir geçiş bölgesi olan Pasinler, 1336 yılına kadar İlhanlılar, XVI. yüzyılın ilk çeyreğine kadar da Karakoyunlular ve Akkoyunlular tarafından yönetilmiştir.¹⁵ Kanuni Sultan Süleyman devrinde Osmanlı hakimiyetine dahil edilen Pasin, serhad kenti konumundadır. XVI. ve XVII. Yüzyılda ise İran'a yürüyen Osmanlı Ordularının menzillerinden biri olmuştur. Abaza Mehmed Paşa olayında önemli bir mevki konumu üstlenen Pasin, IV. Murad'ın 1635 Revan Seferi'ndeki konağıdır. XVIII. yy.'da cereyan eden Osmanlı-İran mücadeleleri Pasinlerin stratejik konumundan gelen önemini arttırmıştır. 1829, 1855 ve 1877 yıllarında yapılan Osmanlı-Rus savaşları ve işgalleri ise XIX. yy'da Pasinlerin sosyal ve ekonomik dengesini önemli ölçüde sarsmıştır. I.Dünya savaşı esnasında meydana gelen 1916 Rus işgali ise 1918'de son bulmuştur.¹⁶

2. Mahalleler ve Köyler

1835 yılındaki nüfus kayıtlarından elde edilen verilere göre Pasinler Kazası'nın iskân birimlerinin, kent merkezinde 8 mahalle ve taşrada 127 köyden oluştuğu anlaşılmaktadır. Kayıtlarda nahiye taksimi yoktur. Bazı köylerin kom, çiftlik, mezra ve han yerleşimlerinden köye dönüştükleri görülmektedir.¹⁷

¹⁴ Nina G. Garsoian; "The Foundation of Theodosiopolis –Karin." *Armenian Karin/Erzerum*. Ed.by. Richard Hovannisian. Costa Mesa, California 2003. pp.63-69. Enver Konukçu; "II. Basilieios'tan Romanos Diogenes'e Okomi". *Prof.Dr. Işın Demirkent Anısına*. İstanbul 2008. s. 235-236.

¹⁵ Astarabâdî; *Bezm-ü Rezm*. Çev. Mürsel Öztürk, Ankara 1990. S.424-425. Osman Turan; *Doğu Anadolu Devletleri Tarihi*. İstanbul 2004. s.47, 50, 56, 102. Osman Turan; *Selçuklular Zamanında Türkiye*. İstanbul 2005. s.673. Faruk Sümer; *Karakoyunlular*. Ankara 1992. s.43. Hrand Andreasyan; "XIV. ve XV. yüzyıl Türk Tarihine Ait Ufak Kronolojiler ve Kolofonlar," *TED*. s. III. 1972, s.86.

¹⁶ Feridun Bey, *Mecmua-i Münşeâtî's- Selâtin*, İstanbul 1274, c.I, 406-460-1,586. Hasan Beyzâde Ahmed Paşa; *Hasan Beyzâde Tarihi*. Haz. Şevki Nezihi Aykut. Ankara 2004. c.II. s.264,1038. Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekâyât*. Haz. Abdulkadir Özcan. Ankara 1995. s.79-80. Abdulkadir Efendi; Topçular Kâtibi Abdulkadir(Kadri) Efendi Tarihi. Haz. Ziya Yılmaz. Ankara 2003. c.II, s.388-89,394,572-74, 641, 771,773, 845-46, 854,868, 869, 876-79, 1044. Matrakçı Nasuh; *Beyân-ı Menâzil-i İrakeyn*. Haz. H. Yurdaydın. Ankara 1976, s.23-24a. Enver Konukçu; *Tarihte ve Günümüzde Hasankale*. Erzurum s.35-79.

¹⁷ Köy ve köy altı yerleşim alanları kırsal yerleşme grubuna girmektedir. Köy, Türkçede meskûn yerlerin en küçüğüne verilen isimdir. Muhtelif Türk şivelerinde, köy ile aynı anlamda kullanılan *ağıl*, *kend* ve *kant* kelimeleri de bulunmaktadır. Mezralar, bir köyün yakınındaki ekim alanları olarak kabul edilmektedir. Kom kelimesi ise, Anadolu'da küçükbaş hayvanların barınak yeri anlamına geldiği gibi; bir köyün yakınındaki ekim alanlarından ibaret, köyden çok küçük iskân

2.1. Mahalleler

Mahalle, şehir veya kasabalarda, zirai üretimin yanında başka istihsal faaliyetlerinin görüldüğü, hukuki bakımdan belirli bir statüye sahip yerleşim merkezleridir.¹⁸

Pasinler'in kent merkezinde, 1642 yılında 8 mahalle bulunmaktadır. Bu mahalleler; Yamaç, Emir Efendi, Ferhad Kethüda, Câmi-i Kebir, Sivasî, Ağaç Minare, Erzurum Kapısı, Mamaç'dır.¹⁹ Yaklaşık iki yüzyıl sonra mahalle sayısında bir değişiklik olmamıştır. 1835 yılında Pasinler'de 8 mahalle bulunmaktadır. 1642'de mevcut olupta, incelenen dönemde tespit edilemeyen tek mahalle Mamaç Mahallesi'dir. XVII. yüzyılın ortasında rastlanmayan ancak 1835'de yeni oluşmuş mahalle ise Tizgi'dir. XVII. yüzyıllardaki mahalleler ile mukayese edildiğinde, 1835 yılında ki mahallelerin hem nüfus, hem de sayı itibarıyla büyük oldukları anlaşılmaktadır. 1845 yılına ait temettuat defterlerine bakıldığında şehirde; Hüsrev Viran, Ala Göz, Ali Bazargân, Erzurum Kapısı, Ağaç Minare, Sivasî, Hacı Halil, Şeyh Emir, Yamaç, Câmi-i Kebir, Molla Ahmed ve Boğan adında 12 mahallenin varlığı tespit edilmiştir.²⁰

Tablo – 1. Pasinler / Hasankale Kazası'nda Mahalleler.

1642	1835	1845
Câmi-i Kebir	Câmi-i Kebir	Câmi-i Kebir
Ağaç Minare	Ağaç Minare	Ağaç Minare
Sivasî	Sivasî	Sivasî
Ferhad Kethüda	Ferhad Kethüda	Hüsrev Viran
Erzurum Kapısı	Erzurum Kapısı	Erzurum Kapısı
Emir Şeyh	Emir Şeyh	Emir Şeyh
Yamaç	Yamaç	Yamaç
Mamaç	Tizgi	Ala Göz
		Ali Bazargân
		Hacı Halil
		Molla Ahmed
		Boğan

alanları manasını da taşımaktadır. Nitekim araştırmada kullanılan şeklide budur. Reşit Rahmeti Arat, "Köy", *İA, c.VI.*, İstanbul 1993, s.924.

¹⁸ Kuban, Doğan "Anadolu Türk Şehri, Tarihi Gelişimi, Sosyal ve Fiziki Özellikleri Üzerine bazı gelişmeler" *VD. III, Ankara 1968, s. 125.*

¹⁹ *BOA. MAD. 5152, s.966-977.*

²⁰ *BOA. ML. VRD. TMT. No: 7009, s.1-7. No: 7010, s.1-7. No: 7012, s. 1-7. No: 7015, s.1-7. No: 7017, s.1-II. No: 7019, s.1-3. No: 7022, s.1-II.*

Başta sel olmak üzere²¹, doğal afetler savaş, eşkıyalık hareketleri, göçler, salgın hastalıklar ve köylerden şehirlere doğru nüfus hareketleri muhtemelen şehir ve mahalle yerleşimlerini etkilemiştir. Bunun yanı sıra, mahalle sayısının fazlalığı veya bu sayının aşağı çekilmesi, büyük ihtimalle vergi toplama amacıyla düzenlenen defterlerin tanzimindeki farklılıktan ve bazen de mahallelerin bölünmesiyle doğan yeni mahallerinin ana mahallelerden ayrı sayılmasından kaynaklanmaktadır. Mahalle sayılarının azalmasının sebebi ise mahallelerin birleştirilmesidir.²² Pasinler Kazası'nda mahallelerin adlandırılması çeşitli unsurlara dayanmaktadır. Mahalleler, isimlerini genellikle şehirde vazife yapmış devlet adamlarından, özellikle Osmanlı iskân politikasında mühim yeri olan zaviye ve tekkelerde vazife yapan molla, derviş, şeyh gibi dînî karakterlerin isimlerinden, şehrin ve mahallelerin fiziki organizasyonunun temel yapısını oluşturan mescid ve câmî isimlerinden, kentin ekonomik faaliyetlerini yürüten özellikle sanayi/mamül madde üretimi ağırlıklı iş kolları ve esnaf sınıfının isimlerinden, medrese, hamam, imaret veya bunları ihtiva eden vakıflardan, pazaryerlerinden, muhtelif coğrafi özelliklerden, eskiden beri halkın kullandığı isimlerden, göç yoluyla mahalleye yerleşenlerin geldikleri yerlere ait isimlerden almışlardır. Mahalle isimlerinin konulmasında etkili olan bu özelliklerin tümünü diğer Osmanlı şehirlerinde de görmek mümkündür.²³ Aynı şekilde Osmanlı şehirlerinde, kültürel ya da ekonomik unsurların, şehirlerin fizikî yapılarının şekillenmesinde ana etken oldukları görülmektedir.²⁴

Câmi, mescit ve din büyükleri ve devlet adamlarından ismini alan mahalleler: Şehrin en büyük mahallesi Câmî-i Kebir'dir. İsmi diğer adı Kasım Bey Camii olan²⁵ Ulu Câmî'den aldığı anlaşılan mahalle, şehrin merkezi konumundadır. Ulu Câmî'in (Câmî-i Kebir), bilhassa ilk dönemler için şehirde "*Cuma ve bayram namazları*" kılınan ibadethane olup, bu bakımdan câminin ve mahallenin dini, sosyal ve idari bakımdan da merkezi bir özelliğe sahip olduğu görülmektedir. Câmî-i Kebir Mahallesi ismiyle anılan mahallelere diğer Osmanlı şehirlerinde de rastlamak mümkündür. Bunun yanı sıra Ağaç Minare Mahallesi aynı mahallede bulunan câmiden ismini almıştır. Emir Şeyh ve Kethüda (Ferhad) gibi mahalleler ise şehirde yaşamış olan din büyükleri ve görev yapan bürokratlardan isimlerini almışlardır. Sivasî Mahallesi ise Sivas'tan gelen ahali tarafından kurulmuştur.

Köylerden ismini alan mahalleler: 1835'de Tizgi Mahallesi, Pasinler'in kuzey batısında şehre yakın *Tizgi Köyü* ile aynı ismi almış bir mahalledir. Ayrıca 1845 yılına ait kayıtlarda da *Hüsrev Vîran, Ala Göz ve Ali Bazirgân* gibi mahalleler ile aynı isme sahip köy yerleşmeleri vardır. 1642'de bu köy yerleşimlerine tesadüf edilirken aynı isimli

²¹ Sel baskını için bk. *BOA. MV. 52/141*.

²² Abdulkadir Gül; *Antakya Kazasının Sosyal ve Ekonomik Yapısı (1709-1806) (Basılmamış Doktora Tezi)*, Erzurum 2008, s.77.

²³ Bk. Özer Ergenç, *XVI. Yüzyılın Sonlarında Bursa*, Ankara 2006, s.15

²⁴ Ömer Demirel; *II. Mahmud Döneminde Sivas'ta Esnaf Teşkilatı ve Üretim-Tüketim İlişkileri*, Ankara 1989, s.16.

²⁵ "Kasım Bey Vakfı", *Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi*, No.581-2/311/315.

mahalleler mevcut değildir. Muhtemelen bu mahalleler adı geçen köylerden gelen yerleşimciler vasıtasıyla isimlerini almışlardır.

Coğrafi şartlardan dolayı isim alan mahalleler; Erzurum Kapusu Mahallesi, kale içerisindeki yerleşiminden, Yamaç Mahallesi kale surlarının yamacında bulunmasından, Mamaç Mahallesi ise kentin dışından geçen dere ve suyollarından ismini almıştır.

Tablo - II. Mahallelerdeki Müslüman Erkek Nüfus (1835)

Mahalle	Tûvâna	Sabî	Müsinn	Toplam Müslüman Erkek Nüfus
Ağaç Minare	66	55	25	146
Sivasî	35	24	18	77
Emir Şeyh	70	60	33	163
Yamaç	39	28	16	83
Kethüda	55	46	28	129
Erzurum Kapusu	53	58	23	134
Câmi-i Kebir	86	67	34	187
Tizgi	12	11	11	34
Toplam	404	338	177	919

Tabloda da görüldüğü üzere 1835’de Pasinler’de 8 mahalle bulunmaktadır. Bu mahallelerin tamamında Müslimler sâkindir. Bu dönemde göze çarpan büyük mahalleler Câmi-i Kebir, Emir Şeyh, Ağaç Minare ve Erzurum Kapusu’dur. Mevcut bilgilere göre şehirde yaşayan toplam erkek nüfus 919 kişiden oluşmaktadır. Müslim nüfustan; 404 kişi tûvânâ, 338 kişi sabî ve 177 kişi ise müsinn olarak kaydedilmiştir. Görüldüğü gibi nüfusun büyük çoğunluğu gençlerden oluşmaktadır.

2.2. Köyler

Diğer Osmanlı sancak veya kazalarında olduğu gibi Pasinler Kazası’nda da içtimaî ve iktisâdi hayatın ağırlık noktasını, köyler teşkil etmekteydi. Halkın, geçimini tarım yoluyla sağlamasından dolayı, nüfusun büyük çoğunluğu köylerde toplanmıştır. Pasinler Kazası’ndaki köylerin çok büyük kısmı ova ile dağların birleştiği yakın mıntikalarda kurulmuştur.

XVII. yüzyılın ortalarına doğru Pasinler Kazası; Kuzey Pasin, Güney Pasin, Micingerd ve Avnik olmak üzere dört nahiyeye ayrılmıştır. Toplamda kazaya bağlı 96 köy bulunmaktadır. Güney Pasin Nahiyesi’ne bağlı 28 köy, Kuzey Pasin Nahiyesi’ne bağlı 44 köy, Micingerd Nahiyesi’ne bağlı 19 köy ve Avnik Nahiyesi’ne bağlı 19 köy bulunmaktaydı.²⁶ XIX. yüzyılın ilk yarısında bu idari taksimat değişikliğe uğramış 1835’de Pasin Kazası; “*Pasin-i Ulyâ*” şeklinde kayıt edilmiştir. Geçen süre içerisinde Kazaya bağlı

²⁶ BOA.MAD.5152, s.966–1036.

köy sayısında artış olmuştur. İdari taksimatta 127 köy bulunmaktadır.²⁷ 121 köyde Müslim, 6 köyde Gayrimüslim ve 31 köyde ise Müslim ve Gayrimüslim birlikte yaşamaktadır.

Mevcut bilgilere göre 1835'de Pasinler'in *köylerinde* yaşayan toplam erkek nüfusu 9.139 kişiden ibaret olup, bunun %72'sini Müslim (6.561 kişi) ve %28'ini ise Gayrimüslim (2.578 kişi) nüfus oluşturmaktaydı. Müslim nüfus, 2.929 kişi tüvânâ, 2.388 kişi sabî ve 1.244 kişi ise müsinn olarak kaydedilmiştir. Gayrimüslim nüfus, 69 kişi a'lâ, 1.533 kişi evsât, 171 kişi ednâ ve 805 kişi ise amelmânde şeklinde belirtilmiştir.

Köylerin ortalama erkek nüfus yoğunluğu 75–80 kişi arasındadır. Müslim ahalinin meskûn olduğu en büyük köyler sırasıyla, 273 kişi İlbenk, 204 kişi Emrekom, 144 kişi Alvar ve 131 kişi ile Sürbahan gelmektedir. Nüfus yoğunluğunun en düşük olduğu köyler ise 3 kişi Komador, 8 kişi Uzun Ahmed, 9 kişi Karaçuka ve 12 kişi ile Köprüköy köyleri olduğu görülmektedir. Gayrimüslim ahalinin meskûn olduğu en büyük köyler sırasıyla, 307 kişi Aliçekerek, 259 kişi Yağan, 214 kişi Komador ve 178 kişi ile Delü Baba köyleridir. Nüfus yoğunluğunun düşük olduğu köyler ise sırasıyla; 3 kişi Bulgasım, 5 kişi Depecik, 11 kişi Kurnuç ve 12 kişi ile Sos köyleri gelmektedir. Gayrimüslim köylerinin nüfus sayılarının fazla ancak köy sayılarının az olduğu görülmektedir.

1835 yılına ait nüfus yoklama defteri, nüfus verilerinin yanı sıra; iskân yerlerinin onomastik açıdan değerlendirilmesine de imkân vermektedir. Pasinler ve yöresindeki yer adlarının önemli bir kısmının Türkçe olduğu görülmektedir. Yerleşim adlarının birçoğu coğrafi-fiziki yapıdan ve bölgede iz bırakmış olan Türkmen aşiret, oymak, cemaat ve bunlara mensup olan kişilerden almıştır. Pasin Kazasındaki yerleşme adlarının kökenleri, Anadolu'nun Türkleşmeye başladığı XI. yüzyılın ikinci yarısına kadar inmektedir. O dönemden hemen sonra tüm yerleşmelerin adları Türkçeleşmiş, Türkçeleştirilmeyenlere ise ya Türkçe baş veya son sıfat takısı getirilmiş ya da Türkçe telaffuza uygun hale getirilerek söylenmeye başlanmıştır. Osmanlılardan beri çok küçük söyleniş farklarına rağmen, değişmeden günümüze kadar ulaşmış Türkçe köy isimleri mevcuttur. Ağcalar, Ahurcuk, Acu, Alaca, Alvar, Alagöz, Güllü, Çakırlı, Çakmak, Çamlıca, Deliler, Depecik, Karakoç, Kalecik, Kızılca, Kızılçaviran, Korucuk, Tanışman, Köprüköy, Nebi Köy gibi birçok köyü bunlara örnek olarak verebiliriz. Bazı köylerin ise köyün ilk sakinlerinden ya da Osmanlı iskân politikasının önemli unsurlarından olan zaviyelerde görevli kişilerin isimleri ile adlandırıldıkları görülmektedir. Ali Bazırgân, Hasan Beğ, Pir Hüseyin, Karaveled, Molla Ahmed, Çögender (Çevgâdar Baba), Tay Hoca, Tur Abdal, Uzun Ahmed, Aliçekrek, Hüsrev Viran, Deli Baba gibi.

2.3. Çiftlikler

Bir tarım işletmesi ekonomi terimi olan çiftlik, ekilmeye ve her türlü evcil hayvanların yetiştirilmesine elverişli olan, çiftlik sahibi veya orada çalışanların oturmaları için evleri ve hayvan barınakları olan geniş tarım işletmeleridir. Buna göre çiftlik; çiftlik evleri, burada yapılan ekme-biçme veya ekme-dikme faaliyetleri ya da hayvancılık

²⁷ BOA. ML. CRD. nr. 2059.

faaliyetleri ile birlikte tarımsal bir işletmedir.²⁸ Bölgedeki çiftlikler de, mezzalar gibi üretim birimleridir. Bazı çiftliklerin yerleşik nüfusa sahip olduğu durumlara bile rastlanmaktadır. Bu özelliğinden dolayı, çiftlikleri yerleşik nüfusa sahip mezzalardan, hatta köylerden ayırt etmek güçleşmektedir. Bu tür çiftliklerin, yerleşik nüfusa sahip mezzalar gibi, zaman içerisinde köye dönüşmüş olmalıdır. *Habib Efendi Çiftliği* buna örnektir. 1835’de Buralarda yaşayan toplam erkek sayısı 11 evsât, 4 ednâ ve 13 amelâmânde olmak üzere 28 kişidir ve tamamı Gayrimüslimdir.

2.4. Kom

Kom olarak adlandırılan bu yerleşim alanları, bir köyün yakınında ve ona bağlı alt yerleşim birimidir. Günümüzde de aynı kullanımı devam etmektedir. XIX. Yüzyılın ortalarına doğru Pasinler Kazası’nda, Emre Komu, Hamidin Komu, Candar Komu ve Sipyay Komu olarak kom yerleşmeleri iken köye dönüşmüş olan yerleşim birimleri bulunmaktadır.

2.5. Han

Kelime itibariyle “*Yolcuların konakladıkları mahal*” anlamına gelmektedir. Bilindiği gibi tarihi ipek yolu üzerinde bulunan Pasinler, bu süreç içerisinde gelip gecen kervanların konak mahallerinden biri olmuştur. Han olarak adlandırılan konak mahallerin zamanla daimi nüfus barındırmaya başladığı veyahut menzil olmaları sebebiyle hanların buraya inşa edildiği ve defterlere de bu şekilde kaydedildiği görülmektedir. Pasinler Kazası’ndaki “*Râsim Hanı ve Benel Hanı*” Köyleri bu yerleşime örnektir.

3. Pasin Kazası’nın Erkek Nüfusu

1835 yılına ait nüfus yoklama defterine göre Pasinler Kazası, şehir merkezinde (nefs) 8 mahalle ve taşrada 127 köyden meydana gelmektedir. Yukarıda da ifade edildiği gibi Pasinler Kazası’nda yapılan 1835 tarihli nüfus yoklaması askerî amaçlı olup, sadece erkek nüfusun tespiti amaçlanmıştır. Şehir merkezinde Gayrimüslim nüfus bulunmayıp, köylerde erkek nüfus, Müslim ve Gayrimüslim ahali olarak iki grupta ele alınmıştır. Askerî sınıf bu sayıma tabi tutulmamıştır. Müslim nüfus yaş durumlarına göre değerlendirilmiş ve çocuklar *sabî*, gençler *tüvânâ* ve yaşlılar ise *müsinn* olarak kategorilere ayrılmıştır. Hıristiyanlar ise servetlerine göre a’lâ, evsâd, ednâ ve amelâmânde (çalışamaz, muhtaç, yaşlı ya da sakat, vergiden muaf) olarak tasniflendirilmiş, çocuklar sayılmamıştır.

1835’deki nüfus yoklaması usulüne göre; Pasinler şehir merkezinde 919 Müslim kişi sayılmıştır. Köy yerleşmelerdeki nüfus; 6.561 Müslim ve 2.578 Gayrimüslim olup toplamda 9.139 kişi bulunmaktadır. Kazanın toplam erkek nüfusu 10.058 kişidir. Şehirde yaşayanların kaza genelindeki toplam nüfus içerisindeki oranı % 9’dur. Köy yerleşmelerinde yaşayanların toplam nüfusa oranı ise %91’dir. Müslim nüfusun kaza

²⁸ Doğanay; *Beşeri Coğrafyası*, s.302.

nüfusu içerisinde ki oranı % 74; Gayrimüslimlerin kaza nüfusu içerisinde ki oranı ise % 26'dır.

1835'de kadınlar, yetimler, ergenlik çağına gelmemiş zimmîler, akli veya fiziksel özürlüler, askeri zümreye dâhil olanlar, yüksek düzey devlet görevlileri gibi kişisel vergi vermekle ya da askerlik hizmetiyle yükümlü olmayan ve sayımlarda kaydedilmeyen kişilerinde bu nüfus verilerine dâhil edilmesi halinde kaza nüfusu ve özellikle merkez nüfusunun oranları daha yüksek olacaktır.

4.Sonuç

Osmanlı Devletinin klâsik dönemi olarak nitelendirilen XV-XVII. yüzyıllar boyunca, genellikle toprak yazımı amaçlı tahrirler yapılmıştır. Tapu tahrir defterleri, nüfus ve iskân alanında ilk önemli kaynaklardır.²⁹ Bu defterlerin yerini,-nüfus verilerini tam olarak yansıtmaya bile- XVII. yüzyılda Avarız Defterleri almıştır.³⁰ Klâsik sayım usulleri, XIX. yüzyılda önemli yapısal değişikliklere uğramış ve bu dönemde ilk defa doğrudan nüfus tespitine yönelik yoklamalarda bulunulmuştur. II. Mahmud döneminde, 1831 yılında gerçekleştirilen, askerî amaçlı nüfus sayımı, bu teşebbüslerin ilkidir. 1829 yılında çıkarılan irade doğrultusunda, Osmanlı Devletinde bulunan eyalet, kaza, kasaba ve köylerde oturan küçük büyük, İslam ve reaya erkek nüfusun yazılması istenmiş ve bu doğrultuda Rumeli ve Anadolu'da ki eyaletlerde sayım yapılmıştır.³¹

Dönemin bir takım sosyo-ekonomik ve siyasi nedenlerinden dolayı, yoklama tüm ülkede aynı zamanda gerçekleştirilememiştir. Bu bağlamda araştırma konusunu teşkil eden Pasin Kazası'nın tâbi olduğu Erzurum Eyaleti'nde ise sayım 1835 yılında yapılmıştır.³² Yukarıda temas edildiği gibi, araştırmanın temel kaynağını oluşturan nüfus yoklama icmal defteri 1835 yılında düzenlenmiştir. Defterden elde edilen veriler çerçevesinde Pasinler Kazası'nın idari yapısı, mahalle ve köylerin tarihi süreç içerisinde geçirdiği değişim ve dönüşümü, bölgeye ait tapu tahrir, avarız ve temettuat defterleriyle mukayese ederek ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu defter vasıtasıyla, şehir, köy ve köy altı yerleşmelerin nüfusu, bu nüfusun dağılımı ve sosyal özellikleri ortaya çıkarılmıştır. Defterin diğer bir özelliği de kazanın iskân durumunu tespit etme imkânı vermesidir. Bunun yanı sıra bu defter, yerleşim yerlerinin isimlerinin onomastik yönden değerlendirilmesini de sağlamaktadır. Sonuç itibarıyla 1835 yılında Pasin Kazası şehir merkezinde 8 mahalle ve 127 kır-iskân yerleşimiyle toplam 10.058 kişilik nüfusu barındıran idari bir birimdir.

²⁹ Barkan, "Arazi Tahrirleri ve Hakana Mahsus İstatistik Defterleri", s.41.

³⁰ Özel, Oktay; "17. Yüzyıl Osmanlı Demografi ve İskân Tarihi İçin Önemli Bir Kaynak: Mufassal Avarız Defteri", XII. *Türk Tarihi Kongresi (Ankara, 12-16 Eylül 1994), Kongreye Sunulan Bildiriler III*. Ankara 1999, s.735.

³¹ E.Ziya Karal, *Osmanlı İmparatorluğu'nda İlk Nüfus Sayımı*, Ankara 1997, s.6-7.

³² Cevdet Küçük; "Tanzimat Dönemi Erzurum'un Nüfus Durumu", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi (1976-1977)*, 7-8, 186.

KAYNAKÇA

a) Arşiv Kaynakları

Başbakanlık Osmanlı Arşivi

BOA. ML. CRD. 2059.

BOA. ML. VRD. TMT. 7009, 7010, 7012, 7015, 7017, 7019, 7022.

BOA. D. CRD. 40465.

BOA. MAD. 5152.

BOA. MV. 52/141.

b) Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi

Kasım Bey Vakfı, Defter No 581/1, Sayfa No. 311, Satır No. 315.

c) Kaynak Eserler

Abdulkadir Efendi; *Topçular Kâtibi Abdulkadir (Kadri) Efendi Tarihi*, Hz. Ziya Yılmaz. Ankara 2003.

Astarabâdî; *Bezm-ü Rezm*. Çev. Mürsel Öztürk, Ankara 1990.

Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekâyât*, Haz. Abdulkadir Özcan, Ankara 1995.

Feridun Bey, *Mecmua-i Münşeatî's- Selâtin*, İstanbul 1274.

Hasan Beyzâde Ahmed Paşa; *Hasan Beyzâde Tarihi*, Haz. Şevki Nezih Aykut. Ankara 2004.

Matrakçı Nasuh; *Beyân-ı Menâzil-i Irakeyn*, Haz. H. Yurdayın. Ankara 1976.

Ksenophon; *Onbinlerin Dönüşü/Anabasis*, çvr. T.Gökçel. İstanbul 1984.

d) Araştırma Eserler

ANDREASYAN, Hrand; "XIV. ve XV. yüzyıl Türk Tarihine Ait Ufak Kronolojiler ve Kolofonlar," *TED*. s. III. 1972.

ARAT, Reşit Rahmeti; "Köy", *İA*, c. VI., İstanbul 1993.

BARKAN, Ö.Lütfi; "Türkiye'de İmparatorluk Devirlerinin Büyük Nüfus ve Arazi Tahrirleri ve Hakana Mahsus İstatistik Defterleri", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 1941, II/1.

DEMİREL, Ömer; *II. Mahmud Döneminde Sivas'ta Esnaf Teşkilatı ve Üretim-Tüketim İlişkileri*, Ankara 1989.

DOĞANAY, Hayati; *Türkiye'nin Beşeri Coğrafyası*, Ankara.1994.

ERGENÇ, Özer; *XVI. Yüzyılın Sonlarında Bursa*, Ankara 2006.

- GARSOİAN, Nina G; "The Foundation of Theodosiopolis –Karin." *Armenian Karin/Erzerum*. Ed.by. Richard Hovannisian. Costa Mesa, California 2003.
- GÜL, Abdulkadir; *Antakya Kazası'nın Sosyal ve Ekonomik Yapısı (1709–1806) (Basılmamış Doktora Tezi)*, Erzurum 2008.
- GROUSSET, Rene; *Histoire de l'Armenie des Origines a 1071*, Paris 1947.
- KARAL, Enver Ziya; *Osmanlı İmparatorluğu'nda İlk Nüfus Sayımı*, T.C. Devlet İstatistik Enstitüsü Yay. Ankara. 1997.
- KARPAT, H.Kemal; *Osmanlı Nüfusu (1830–1914) Demografik ve Sosyal Özellikleri*, İstanbul.2003.
- KIRZIOĞLU, M. Fahrettin; "Selçuklu Fetihlerinden (1064-1071) Önce Doğu Anadolu Türk Boy ve Oymaklarından Kalma Dağ ve Su Adları", *Türk Yer Adları Sempozyumu Bildirileri, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Millî Folklor Araştırma Dairesi yay. No:60, Seminer, Kongre Bildirileri Dizisi:17*, Ankara1984.
- KONUĞU, Enver; "II. Basileios'tan Romanos Diogenes'e Okomı". *Prof.Dr. Işın Demirkent Anısına*. İstanbul 2008.
- KONUĞU, Enver; *Tarihte ve Günümüzde Hasankale*. Erzurum.
- KUBAN, Doğan "Anadolu Türk Şehri, Tarihi Gelişimi, Sosyal ve Fiziki Özellikleri Üzerine bazı gelişmeler" *VD. III, Ankara 1968*.
- KÜÇÜK, Cevdet; "Tanzimat Dönemi Erzurum'un Nüfus Durumu" İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi. (1976-77) İstanbul 1977, sayı 7-8.
- ORTAYLI, İlber ; *Tanzimat Sonrası Mahalli İdareler*, Ankara 1974.
- ÖZEL, Oktay; "17. Yüzyıl Osmanlı Demografi ve İskân Tarihi İçin Önemli Bir Kaynak: Mufassal Avarız Defteri", XII. *Türk Tarihi Kongresi (Ankara, 12–16 Eylül 1994)*, Kongreye Sunulan Bildiriler III. Ankara 1999.
- ÖZGER, Yunus; "XIX. Yüzyılın İlk Yarısında İspir ve Köylerinin Nüfusu", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, 14/34*, Erzurum 2007.
- SÜMER, Faruk; *Karakoyunlular*. Ankara 1992.
- TOPALOĞLU, Yasin; "Eskiçağ'da Pasin Ovası", *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Kars 2009.
- TURAN, Osman; *Doğu Anadolu Devletleri Tarihi*. İstanbul 2004.
- TURAN, Osman; *Selçuklular Zamanında Türkiye*. İstanbul 2005.
- ÜNAL, Çiğdem; *Pasinler İlçesi'nin Coğrafi Etüdü, (Basılmamış Doktora Tezi)*, Erzurum 1994.
- YEDİYILDIZ, Bahaeddin; *Ordu Kazası Sosyal Tarihi*, Ankara 1985.

EKLER:

Ek.1. Müslim Erkek Nüfusun Köylere Göre Dağılımı (1835).

KÖY	TÛVÂNÂ	SABÎ	MÛSİNN	TOPLAM MÜSLÜMAN ERKEK NÜFUS
TİZGİ (Aşıtlı)	12	11	11	34
SERÇE BOĞAZI	13	13	2	28
AHA (Kavuşturan)	45	33	15	93
KURNUÇ (Büyükdere)	31	29	10	70
KALBULAS (Yeşilöz)	11	11	3	25
HİNS (Kurbançayırı)	12	17	14	43
KEYVANK (Taşkaynak)	50	39	25	114
DELİLER (Yığıtpınar)	9	10	4	23
MAİKOMU (Pelitli)	7	17	10	34
PORSUH	31	42	15	88
BALDUZİ	9	11	3	23
NEBİ KÖY	12	9	5	26
TOPALAK	19	6	6	31
BENEL HAN	8	10	6	24
SIRLI (?)	16	10	7	33
HANCIĞAZ	11	14	7	32
GÜLLİ	16	15	10	41
KARAVELED	19	19	6	44
SİĞİRLİ	49	42	20	111
ALİ BAZİRGÂN	38	22	11	71
AĞCALAR	50	32	16	98
ÇAMLICA	15	23	6	44
MASAT	12	17	4	33
ÇAKMAK	19	15	6	40
ORTUZİ (Çiçekli)	27	21	11	59
BULKASIM	42	30	10	82
ALVAR	65	52	27	144
HERTİV (Otlukkapı)	33	29	13	75
YAPAĞI	5	3	2	10
KETVAN (Yastıktepe)	48	43	21	112
DEPECİK	27	24	12	63
KINDIĞI (Altınbaşak)	49	39	19	107
AĞZEHİR (Taşhyurt)	23	11	16	40
MARİFET (?)	22	11	7	40
TORTAN (Uzunark)	25	17	9	51
SÜLÜĞİ (Eğirmez)	39	25	12	76

İLANLU/YILANLI	4	5	3	12
EYYÜBLER	40	30	13	83
ÇULLİ	63	43	20	126
KARAKOÇ	15	12	6	33
PAYVİRAN	40	38	15	93
AĞYAR	44	27	13	84
KINDIÇOT	24	17	14	55
SEKLİ (?)	22	17	10	49
ÇİĞİLGAN/ÇİĞİRGAN	8	4	7	19
ALACA	38	18	8	62
KERİNKAR (Kayabaşı)	16	14	7	37
EKREK (Gölçayır)	20	19	12	51
TENZİLE	25	18	9	52
PEKEÇİK	9	13	2	24
YAĞAN	15	13	14	42
IŞKI (Ağcaşar)	7	2	3	12
HASİNKAR	6	4	2	12
TAĞUNS (Karataşlar)	13	16	8	37
ELBENG(?)	119	106	48	273
HOZEVANS	4	5	3	12
VAĞAVİR	55	32	21	108
KIZILCA	30	26	14	70
OTLUCA	8	11	2	21
HAŞLI	15	20	7	42
TODAVİRAN (Kükürtlü)	7	3	1	11
PİNATUZ	23	19	12	54
ARDI	26	35	20	81
HOSRAVİRAN	11	19	11	41
KADI CELAL	21	23	9	53
KALACIK	8	1	2	11
KEPENEK	24	30	16	70
SACLIK	20	7	9	36
PİR HÜSEYİN	20	8	7	35
ALAGÖZ	43	37	14	94
SEKMAN	23	15	9	47
CANDAR KOMU	24	11	7	42
YAZILI TAŞ	21	13	14	48
KALBULAS	12	33	9	54
HACI HALİL	26	18	19	63
MOLLA AHMED	23	20	11	54
İKİZ TAŞ / İGERTAŞ	8	5	8	21
KAYNARCA	13	0	4	17

AĞULU (Ağıllı)	6	5	4	15
HASAN BEG	4	1	6	11
YÜZ VİRAN (Yüzören)	5	5	3	13
DÖLLEK	12	14	7	33
ÇAKURLU	18	21	11	50
KOMASOR (Kırkgözeler)	0	2	1	3
KARAÇUKA	7	1	1	9
MİLDİVAN (Buğdaylı)	49	23	16	88
EMREKOM	90	71	43	204
KÖPRÜKÖY	4	2	3	9
SÖGÜTLÜ	14	12	16	32
HOMİG (Yeşilöz)	13	7	7	27
YEK ABAD (Çakırtaş)	13	8	5	26
EPSEMCE	27	17	9	53
TANIŞMAN	8	5	3	16
ENDEK (Yarboğaz)	30	19	16	65
MÜŞKİ/MİŞKİ	20	13	6	39
TAY HACE	32	33	24	89
KIRCA HÜSEYİN	5	4	4	13
ÇİCEKREK (Gündere)	24	24	13	61
KİCEK	37	23	9	69
PAZAHÇUR (Ortaklar)	15	15	5	35
BADICIVAN	46	55	26	127
TAFTİKER (Savatlı)	10	18	2	30
MİYADİN	29	24	13	66
SANSOR (Taşlgüney)	14	10	4	28
KIZILVİRAN (Kızılören)	25	31	8	64
YENİ KÖY	19	18	4	41
TUMAR	14	16	5	35
SURBAHAN (Demirdöven)	66	47	18	131
ÜGÜMİ	47	23	13	83
UZUN AHMED	4	2	2	8
PUSİ DERESİ	17	22	6	45
HAYKÜRT (Kevenlik)	28	23	12	63
GÖLCİGEZ	27	28	6	61
TUY-I KEBİR (Büyük Tuy)	11	13	6	30
TUY-I SAĞİR (Küçük Tuy)	19	18	10	47
PIRTIN	18	9	3	30
KORCUK	40	15	13	68
İZELMEK (Ovaköy)	15	13	11	39
SOS (Yığttaşı)	28	31	9	68
ÇÖGENDER	75	46	36	157

MÜCELDİ (Övenler)	32	22	11	65
Toplam	2.929	2.388	1.244	6.561

Ek. 2. Gayrimüslim Erkek Nüfusun Köylere Göre Dağılımı (1835)

KÖY	AL'A	EVSÂT	EDNÂ	AMELMÂNDE	TOPLAM GAYR-İ MÜSLİM NÜFUS
KURNUÇ (Büyükdere)	0	3	2	6	11
NEBİ KÖY	0	8	0	5	13
GÜLLİ	0	16	2	10	28
ALVAR	0	20	2	10	32
HERTEV (Otlukkapı)	4	78	8	49	139
DEPECİK	0	4	1	0	5
BULKASIM	0	1	1	1	3
TORTAN (Uzunark)	3	74	13	35	125
SÜLÜGİ (Eğirmez)	0	2	0	1	3
KIRDABAZ	2	62	7	33	104
YAĞAN	8	155	11	88	259
EŞCİ-İŞKİ (Ağcaşar)	2	81	11	57	151
HASNİKÂR	3	42	2	33	80
TAĞUNS (Karataşlar)	3	23	7	23	56
HOZEVANS	2	24	0	8	34
HAŞLI	2	32	6	10	50
TODAVİRAN (Kükürtlü)	3	42	5	21	71
HOSRAVİRAN	3	39	3	24	69
KALBULAS (Yeşilöz)	0	5	0	4	9
BADICIVAN (Esendere)	1	20	3	13	37
ÇİCEKREK	0	5	1	8	14
KIZILVİRAN (Kızılören)	2	73	3	21	99
DÖLLEK	0	12	0	8	21
ÇAMURLU	0	10	1	4	15
KOMASOR (Kırk Gözeler)	7	116	22	69	214
KARAÇUKA	0	9	2	4	15
KÖPRÜKÖY	2	60	3	34	99
YEKABAD (Çakırtaş)	1	40	2	25	68
TANIŞMAN	0	9	1	7	17

DELİ BABA	2	121	9	42	178
TUTİ	3	46	1	14	64
ALİÇEKREK	9	202	19	77	307
TAY HOCA	1	37	8	20	66
KIRCA HÜSEYİN	1	18	4	13	36
HABİB EFENDİ ÇİFTLİĞİ	0	11	4	13	28
SOS (Yiğittaşı)	0	8	3	1	12
MÜCELDİ (Övenler)	1	24	4	7	36
Toplam	69	1.533	171	805	2.578